

УДК 009.001.76(477)

П.Я.Слободянюк, О.П.Жалюк

Інноваційні економічні процеси в гуманітарній сфері: проблемно-критичний аспект

У статті висвітлюються проблемні питання, пов'язанні з інноваційними, економічними впливами на гуманітарну сферу в Україні, в 90-ті рр. – на початку ХХІ ст.

Ключові слова: Україна, економіка, гуманітарна сфера, інноваційні процеси, кризові явища.

Українське державотворення переживає нелегкі часи. Кризові явища в економіці, соціальній сфері, духовно-культурному житті вимагають реальної оцінки і переоцінки тенденцій що складаються в українському суспільстві. Нові суспільні умови реалізації національної ідеї на сучасному етапі серйозно хибують недооцінкою національної гуманітарної політики, її економічної обґрунтованості і взаємозалежності щодо загальнодержавного, загальнонаціонального прогресу. Адже гуманітарний розвиток суспільства пов'язаний, насамперед, з інтелектуальним, духовно-культурним процесом, фізичним здоров'ям, формуванням національної свідомості і самосвідомості людей. Гуманітарний розвиток суспільства безпосередньо впливає на всі сторони його життєдіяльності, на різні процеси державотворення, у тому числі економічні, що є важливим фактором національної безпеки. Причому гуманітарний розвиток є необхідною умовою економічного зростання держави, як і розвиток економіки становить базу для гуманітарного піднесення суспільства – розвитку освіти, культури, науки, охорони здоров'я, фізкультури і спорту, соціального забезпечення, ЗМІ тощо¹.

Проте, в нових ринкових умовах українського державотворення докорінно змінилися взаємовідносини економіки і гуманітарної сфери. Економіка наповнюється приватним підприємництвом, а гуманітарна сфера, на жаль, все більше стає об'єктом не так державних інтересів, як сферою приватного бізнесу.

Інноваційні процеси в економіці, що мають вирішальне значення в гуманітарному розвитку, не знайшли належного наукового аналізу і обґрунтування. Ці проблеми епізодично висвітлюються в окремих наукових виданнях і публікаціях, дискутуються на різноманітних форумах, виступах фахівців і офіційних чиновників. Опосередковано досліджували сучасні

економічні проблеми гуманітарного розвитку в Україні В.Литвин, П.Саблук, В.Олуйко, М.Ігнатенко, О.Єрмаков, Л.Шевченко, О.Завальнюк, І.Рибак, В.Прокопчук, Ю.Хоптяр, В.Нестеренко, В.Горбатюк та інші.

Продекларовані на державному рівні економічні преференції щодо пріоритетів у гуманітарній сфері, зокрема, розвитку культури, науки і освіти, охорони здоров'я і навколишнього середовища в значній мірі залишаються не реалізованими, що негативно позначається на якості і рівні життя населення, загрозливий демографічній та економічній ситуації і загальом на гальмуванні процесів державотворення в Україні.

Постановка, окреслення і аналіз гуманітарних аспектів інноваційних процесів економіки визначають актуальність даної проблеми.

Інноваційні проекти вітчизняної економіки в гуманітарній сфері пов'язані, насамперед, з процесами глобалізації, які охоплюють всі сторони людської діяльності. На жаль, за роки незалежності України в результаті економічної нестабільності в гуманітарній сфері відбувалося більше руйнівних, негативних процесів ніж якісно нових позитивних зрушень. Свідченням цього є невідповідність багатьох як економічних, так і гуманітарних показників життєдіяльності українського суспільства європейським, світовим стандартам. Це гальмує входження України до єдиного європейського простору як рівноправного партнера.

Зрозуміло, що гуманітарна сфера не може розвиватися без належної економічної бази, так і прогрес економіки не відбуватиметься в умовах духовно-інтелектуального примітивізму, фізичної деградації, морально-етичної спустошеності членів суспільства.

Саме тому гуманітарні аспекти вимагають все більшої уваги та інноваційних економічних проектів держави, приватних бізнесових структур.

Не зважаючи на те, що з розпадом СРСР потенційні можливості розвитку української державності збільшилися, послаблення уваги до гуманітарної сфери негативно вплинула на економіку країни. Так, науковці країни, що визначають розвиток техніки та виробництва, виявилися найнездоленішими. Плоди праці вчених, винахідників стали власністю підприємств, їхніх нових власників. Державні наукові організації були позбавлені інтелектуальної власності та державної підтримки. Нові господарі матеріальної та інтелектуальної власності, експлуатуючи їх, отримують надприбутки з опрідметненої інтелектуальної праці. Тільки за перше десятиріччя незалежності в Україні питома вага підприємств, які впроваджували інновації, у загальній масі скоротилася з 26 % до 12,7 % (у США, Японії, Німеччині, Франції частина інноваційних підприємств становила

70–80 % від їх загальної кількості), на 40 % зменшилась кількість освоєних видів техніки, на 60 % скоротилася кількість впроваджених нових технологічних процесів².

Цьому явищу є пояснення. На жаль, за роки незалежності розвалилась низка наукових колективів, країну покинули багато вчених, зокрема, молодих, з високою і вищою кваліфікацією, талановитих випускників ВНЗ, що стали цінним надбанням інших країн. Понад 50 % молодих спеціалістів припинили наукову діяльність через розвал інститутів і змушені заробляти на життя на ринках. Нині в Україні 80–90 % докторів наук мають вік понад 60 років³.

Промисловість, яка поступово відроджується, вже відчуває нестачу не тільки інженерних, але навіть кваліфікованих робітників. Не всі здатні кваліфіковано виконувати високотехнологічну роботу, розробляти та приймати управлінські рішення, обслуговувати сучасну техніку. Тому інноваційні проекти в економіці все більше мають спрямовуватися на формування нових нормативів з використання прибутку на підготовку кадрів різного рівня кваліфікації, виділення коштів на розроблення, впровадження і використання вітчизняних наукових і технічних рішень.

Результативність економічних інновацій залежить від виховання й освіти нового покоління українців, що гарантуватиме створення умов для успішного розроблення, створення, експлуатації передової техніки та технологій світового рівня. А це можливо при державній фінансовій підтримці цілеспрямованого процесу формування високоінтелектуального, духовно-морального члена суспільства в родині, дошкільних закладах, середній і вищій школі, аспірантурі та докторантурі. Нині ця робота проводиться без достатньої підтримки держави, а власники підприємств у кризових умовах вважають за недоцільне вкладати кошти не тільки в освіту та науку, а навіть у розвиток власних підприємств, закупляючи за кордоном нові технології, ліцензії та обладнання.

Разом з тим, при зростанні чисельності студентів зменшується державне фінансування ВНЗ, їх навчання все більше фінансується власними коштами родин. Нині за державні кошти навчається лише 45–54 % студентів ВНЗ різних рівнів акредитації. В Україні майже тисяча ВНЗ усіх рівнів акредитації та форм власності, третину займають приватні і третину – комунальні, у т. ч. 347 – III–IV рівнів акредитації, з них 274 – державної, 9 – комунальної, 114 – приватної форм власності, а також 619 ВНЗ I–II рівнів акредитації, з них 323 – державної, 208 – комунальної, 88 – приватної форм власності.

При формуванні державного бюджету на реалізацію Національної доктрини розвитку освіти в межах державного замовлення на денну форму навчання у ВНЗ передбачається профінансувати не менше 50 % від загального обсягу прийому, в т. ч. майже 12 % сільської молоді⁴. Помітно скоротилося число дошкільних закладів і шкіл. Протягом 1990-х років кількість дитячих садків і ясел зменшилася майже на третину, а чисельність дітей у них на 59 %, а кількість неповних середніх і початкових шкіл – на 26 %⁵.

Але є надія, що відповідно до Болонської декларації будить удосконалені галузеві стандарти освіти, навчально-освітні програми, інші складові модернізаційних процесів входження в європейський інтеграційно-освітній простір, що позначиться на сучасних економічних інноваціях цієї галузі.

Інтелектуалізація економіки базується на освоєнні авангардних інформаційних технологій, що теж є одним з найважливіших факторів постіндустріального суспільства, інноваціюється в інформаційній економіці⁶.

Інноваційні економічні процеси впливають на культурно-мистецьку сферу. Держава з різних бюджетних джерел ледь фінансує театральні концертні організації, музеї, бібліотеки, клуби й будинки культури. Натомість найбільш важливі інноваційні маркетингові економічні процеси відбуваються у шоу-бізнесі. Сюди вкладаються величезні кошти, які дозволяють отримувати надприбутки. Міжнародні, всеукраїнські, регіональні культурно-мистецькі акції, насамперед, фестивалі, конкурси, концерти виконавців різних мистецьких жанрів стали провідною ознакою бізнесового характеру культурного життя країни.

Модним стало облаштування приватних художніх виставок, колекцій дорогіших картин, антикварних виробів. Значні фінансові потоки вливаються у приватні розважальні комплекси: нічні клуби, диско-бари, боулінги, більярдні зали, казино, ігрові атракціони. Натомість через відсутність фінансування скоротилася мережа державних, профспілкових і відомчих клубів і бібліотек, громадських музеїв, колективів художньої самодіяльності. Роками не ремонтуються і не опалюються сільські культурно-освітні заклади. Вони не забезпечуються культурно-спортивними інвентарем, музичними інструментами, сценічними костюмами, репертуарною, методичною літературою, що не тільки обмежує, але й руйнує культурно-творчу діяльність населення.

Бібліотеки майже не поповнюються періодикою, художньою, і зовсім – науковою, технічною, суспільно-політичною літературою. Більшість

сільських культпрацівників працюють на неповні ставки, залишили посади досвідчені фахівці культурно-освітньої роботи.

Без державної підтримки злидарюють професійні митці, як і науковці, вони шукають кращої долі за кордоном. Зanedбаність культурно-виховної роботи стала результатом значної деморалізації молоді, поширення наркоманії, алкоголізму, соціальної апатії, правопорушень.

Проблему можна було б у певній мірі вирішити аби клуби, бібліотеки, музеї, творчі працівники, меценатство в духовно-культурній сфері, крім державного фінансування, могли користуватися податковими та іншими соціальними пільгами.

Явно недостатньо у фінансово-економічному інвестуванні є охорона пам'яток історії і культури, природоохоронна діяльність, екологічна безпека. Це призводить до руйнації пам'яток минувшини, нищення природних ресурсів, виникнення екологічних катастроф.

В країні зруйнована державна система книговидавництва і кінопрокату, як справжніх джерел поширення знань і національного виховання. В результаті цього кіно і книжковий ринок заповнила зарубіжна літературна і кіновідеопродукція, яка не завжди відповідає українським духовно-культурним інтересам. На Хмельниччині, наприклад, немає координації книговидавань, фінансування видавань здійснюється протекційно. Ліквідоване обласне управління у справах поліграфії і преси, збанкрутіло видавництво "Поділля", райміськдрукарні замінюють десятки приватних поліграфічних підприємств, які не мають держзамовлень на книгодрукування.

На нашу думку, Україна, за прикладом країн-сусідів (Росія, Польща, Німеччина), мала б сформувати чітку книговидавничу, національну за змістом, державну систему зі стимулюванням приватних інвестицій.

Інноваційні процеси в економіці засобів масової інформації побудовані на приватизації телерадіостудій, телерадіоканалів, часописів, періодичних видавань. Загалом вони базуються на політичних та кон'юнктурних інтересах їх власників чи засновників, на випуску багатоманітної рекламної продукції, де часто-густо відсутній справжній національний державотворчий зміст.

ЗМІ, у своїй більшості стали трансформаторами політичних скандалів, найгірших зразків зарубіжної поп-культури, наповненої пропагандою насильства, жорстокості, аморальності, популяризують негативну інформацію з усього світу, не приділяють уваги високим досягненням гуманізму, величчч вітчизняної і світової культури, ідейному, патріотичному й моральному вихованню молоді.

Інноваційні фінансові потоки найбільш спрямовані на організацію приватного медичного обслуговування. В країні діє поширена мережа приватних, добре обладнаних спеціалізованих лікувально-профілактичних клінік, лабораторій, медичних центрів (кардіологічних, стоматологічних, венерологічних, гінекологічних, урологічних). Потужні приватні інвестиції вкладаються у фармацевтичну галузь, мережу аптек. Але все це визначає у цих закладах дороговизну медичних послуг, лікарських засобів, їх недоступність для більшої частини населення.

Натомість, державні лікарні, поліклініки, фельдшерсько-акушерські пункти позбавлені належного фінансування, не мають елементарних лікувальних препаратів, невзможі забезпечити належний рівень лікування і охорони здоров'я населення. На примітивному рівні ведеться робота із подолання поширюваних епідемій туберкульозу, СНІДу, венерологічних та інших захворювань. При цьому державні кошти на медицину часто використовуються не раціонально. Без підтримки вітчизняної фармацевтики часто купуються не ефективні і навіть фальшиві лікарські засоби за кордоном.

На жаль, декларовані державою принципи, економічні механізми гуманітарного розвитку не дають ефективного результату. Зруйноване село. За роки незалежності в Україні померло понад 6 млн. чоловік. Країна займає провідне місце по надсмертності чоловіків, поширенню смертоносних епідемічних захворювань. Молодь через зарубіжні космополітичні впливи вражає апатія, розпушта, наркоманія, пияцтво. Націю розривають політичні, релігійні чвари, безпідставно загострюються проблеми мови, відносини між сходом і заходом України.

Як видно, гуманітарні питання хибують перекошенням економічних інновацій в бік приватних інтересів і другорядних проблем, часто відірваних від назрілих гуманістичних державотворчих завдань. Гуманітарні аспекти мають займати одне з провідних місць в інноваційних проектах економіки країни і регіонів, оскільки мають вирішальне значення у формуванні національного інтелектуального, духовно-морального потенціалу, утвердженні національної свідомості і самосвідомості народу, зміцненні соціально-економічних підвалин українського державотворення. Гуманітарний розвиток українського суспільства гарантується Конституційними нормами⁶, регулюється чинним законодавством, нормативно-правовими актами. Важливо, щоби був реалізований ефективний баланс взаєморозвитку гуманітарної сфери і економіки як умови суспільного прогресу.

Примітки:

1. Амоша, О. Інноваційний шлях розвитку України: проблеми та рішення / О. Амоша // Економіст. – 2005. – № 6. – С. 28-32.
2. Тюріна, Н. Проблеми інноваційного розвитку України / Н. Тюріна, Н. Горна // Наука і економіка. – 2006. – № 4. – С. 71.
3. Глікін, М. Підготовка спеціалістів вищої кваліфікації – фундамент розвитку України / Марат Глікін // Вища школа. – 2006. – № 3. – С. 26-27.
4. Розвиток вищої освіти в Україні з 2005 р. // Вища школа. – 2006. – № 1. – С. 89-90.
5. Ігнатенко, М. М. Проблеми розвитку культурно-освітньої та соціальної сфери в сучасному українському селі / М. М. Ігнатенко // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2009. – Т. 14. – С. 430-431.
6. Савчук, Л. М. Огляд тенденцій розвитку нових форм освіти у розвинених країнах / Л. М. Савчук, О. А. Топоркова // Наука і економіка. – 2006. – № 4. – С. 89.

Резюме

В статье освещаются проблемные вопросы, связанные с инновационным, экономическим влиянием на гуманитарную сферу в Украине, в 90-е гг. – начале XXI в.

Ключевые слова: Украина, экономика, гуманитарная сфера, инновационные процессы, кризисные явления.

Одержано 16 травня 2011 року